

De opkomst van de Lega Nord

Over rechts-populistische tendensen

Jan Vermeersch

Stafmedewerker SIES (SEVI)

Eind maart gaan de Italianen naar de stembus. De verwachting is dat de Lega Nord, een regionalistische en rechts-populistische partij, ten noorden van de Po de grootste partij wordt. Een onderzoek naar de natuur van een nieuw politiek fenomeen, in een land dat meer dan ooit chaotisch oogt.

Italië is na de tweede wereldoorlog nooit een volwaardige democratie geweest. Zolang de koude oorlog heerste op het continent was de democratie er een geblokkeerde zaak. Toen was het hoofdaxioma van de Italiaanse politiek immers: de communistische partij (PCI) uit de nationale regering houden. Dat is overigens ook bijzonder goed gelukt. In de eerste jaren na de oorlog stond het land onder curatele van de Amerikanen, die zich bijvoorbeeld clandestien mengden in de verkiezingen van 1947. Daarna bestond onder vrijwel alle politieke partijen een consensus dat met de communisten in Rome niet kon worden geregeerd, ook al werden er in gemeenten, steden en regio's volop bestuurs-coalities afgesloten met de PCI. Pas op het einde van de jaren zeventig dook in de Italiaanse politiek een politicus op - Aldo Moro - die met de PCI ook op nationaal niveau wilde regeren. De bedoeling was een einde te maken aan het wanbeheer, het democratisch deficit en de politieke instabiliteit.

Men weet welk lot Aldo Moro in 1978 beschoren was. Met Moro werd ook het project van het 'historisch compromis' en de belangrijkste naoorlogse poging om het Italiaanse politieke systeem te dynamiseren, begraven. Het zou tot

het begin van de jaren '90 duren vooraleer een nieuwe poging werd ondernomen om het Italiaanse politieke systeem op een meer democratische leest te schoeien. Een belangrijke indicatie daarvan was de legitimering van de Partij van de Democratische Linkerzijde (PDS), de opvolger van de PCI, als een volstrekt democratische partij. Anno 1994 wordt zij ook nationaal als regeerfähig beschouwd en lijkt zij goed op weg om na

"Het oude sterft, maar de geboorte van het nieuwe lukt nog niet. In de schemertoestand worden monsters geboren." (Antonio Gramsci).

de parlementsverkiezingen van maart 1994 aanspraak te kunnen maken op het premierschap van de volgende regering (in de peilingen scoort de PDS ongeveer 23%). De ex-PCI, die een lang transformatieproces begin de jaren '90 afrondde met een naamsverandering, is vandaag de belangrijkste 'nationale' politieke partij in Italië. Zij wordt er door de Italiaanse bourgeoisie niet langer van verdacht de burgerlijke staat te willen afbreken. Op haar wordt - via één van die onvoorspelbare wendingen van de geschiedenis - door menige democraat gerekend om de eenheidsstaat Italië naar een veilige en democra-

tische toekomst te loodsen.

Dat de tijden en de geesten nu wél rijp zijn voor een democratische vernieuwing én wellicht een regering met de PDS, heeft verschillende oorzaken. De meest voor de hand liggende oorzaak is dat het Italiaanse politieke systeem in de voorbije twee jaar ineenslukte onder de last van een eindeloze serie corruptieschandalen. Tegen een kwart van alle parlementsleden loopt begin '94 een gerechtelijke procedure. De partij zonder dewelke meer dan 45 jaar lang geen enkele nationale regering kon worden gevormd - de Democrazia Christiana (DC) - ging zo goed als ter ziele, nadat zij door de kiezer bij de gemeenteraadsverkiezingen van november '93 was gesavouéerd. Ook de Italiaanse Socialistische Partij (PSI), die eveneens gretig langs de kassa van privé- en staatsondernemingen passeerde, werd samen met een paar andere kleine partijen van het politieke toneel geveegd.

Vreedzame revolutie

Daarmee begint een nieuwe episode in de geschiedenis van de Italiaanse Eerste Republiek. Het gaat om een vreedzame politieke en institutionele revolutie, die voor sommige aspecten gelijkenissen oproept met de omwenteling in Centraal- en Oost-Europa. Italië ging, pakweg twee jaren geleden, een fase in waarin de grondwet werd herzien, het kiesstelsel werd gewijzigd (gedeeltelijke invoering van het meerderheidsstelsel), politieke elites werden afgelost, de politieke zeden wijzigden en (nieuwe) politieke partijen - Lega Nord, Partito Popolare (Volkspartij, één van de opvolgers van de Democrazia Christiana) - werden opgericht of in de vaart der volkeren voortgestuwd. Zoals in Oost-Europa duwde ook in Italië het volk de 'hervormers' vooruit en werd een oude politieke nomenclatura, in dit geval van vooral christendemocratische signatuur, de deur gewezen.

Op de keper beschouwd is de politieke revolutie in Italië ook een afgeleide van de maatschappelijke revolutie in Oost-Europa en de val van het communisme. Immers, na de val van het communisme verloor de DC één van haar voornaamste functies, nl. het belangrijkste bolwerk tegen een communistische dijkbreuk in Italië zijn.

Het voornaamste ideologische cement van dé Italiaanse nomenclaturapartij DC was het anti-communisme (en in mindere mate het Vaticaan en het katholieke geloof). Na 1989 voelden veel kiezers zich echter 'bevrijd' van hun oude horigheden en gingen grote groepen stemmen aan het 'zweven'. Zo kon men vaststellen dat veel christen-democratische stemmen naar de 'regionalistische' en laïcistische Lega Nord vloeiden. Reeds in 1992 werd bij de parlementsverkiezingen duidelijk dat het Italiaanse partijenlandschap in beweging was. Toen totaliseerde de Lega Nord landelijk 8,7% van de stemmen; met opvallend hoge scores in het noorden van het land. Na de gemeenteraadsverkiezingen van het najaar '93 lijkt de Lega Nord ten noorden van de Po de belangrijkste politieke partij. Door haar 'federalistische' doelstelling (de omvorming van Italië tot een Bundesstaat) knaagt ze aan de wortels van de Italiaanse staat. Tijd dus voor een wat diepere beschouwing van een fenomeen dat niet als exclusief Italiaans kan worden getypeerd en dat misschien ook buiten Italië opgang kan maken.

Roma ladrona

Politologen omschrijven de Lega Nord als een radicale rechts-populistische partij die ontstaan is in de rijke Noorditaliaanse steden (Lombardije, Veneto, Piedmont) en die tot dusver vooral gekenmerkt wordt door een 'regionalistische' of 'federalistische' benadering van de Italiaanse politiek [1]. Het embleem van de Lega Nord is dat van een twaalfde-eeuwse Lombardische krijger met zwaard en schild die revolteerde tegen de belastingpolitiek van de Duitse keizer. Het fenomeen van de Lega kent geen voorlopers in de Eerste Republiek. In de tweede helft van de jaren '80 ontstaan in verschillende steden zogenaamde 'liga's', die naar het voorbeeld van de in 1984 door Umberto Bossi gestichte Lega Lombarda (3% bij de parlementsverkiezingen van 1987, 8% bij de Europese verkiezingen in 1989) opereren, en die in 1989 worden samengevoegd in de Lega Nord. De grote doorbraak komt er bij de regionale verkiezingen van 1990 wanneer de Lega Nord 18,9% van de stemmen op haar naam schrijft. Voor Umberto Bossi, die zes jaar tevoren in Lombardia Autono-

mista zijn 'federalistisch' credo had neergeschreven, de bevestiging van het mobiliserende karakter van zijn boodschap en de aanzet zo blijkt vandaag van een geweldige omwenteling in het Italiaanse politieke systeem.

De voornaamste boodschap van de Lega Nord is klaar en duidelijk: 'los van Rome'. Achter dat devies staat de opvatting dat 's lands rijkdom, die al veertig jaar lang vooral in het noorden van het land wordt geproduceerd, door een politiek-bureaucratische klasse in Rome in beslag wordt genomen, wordt verkwanseld of in de zakken van een met de christen-democratie gelieerde maffia in het zuiden wordt gedeponeerd ('Roma ladrona': 'Rome, de dievegge'). Aan die 'transfers' moet in deze crisistijd volgens de Lega paal en perk worden gesteld. De weg die de Lega daarvoor aanwijst, is die van een radicale politieke en institutionele hervorming van het Italiaanse systeem én - het wordt vaak vergeten - een drastische liberalisering van de Italiaanse economie, annex privatisering van grote delen van de overheid.

Regionalisme en liberalisme

Radicaal economisch liberalisme en een uitgesproken 'regionalistische' of 'federalistische' inspiratie zijn dan ook de twee belangrijkste ideologische pijlers van de Lega Nord. Boeman zijn de politieke partijen die de historisch zwakke Italiaanse staat hebben gekoloniseerd en er een 'partijdictatuur' hebben geïnstalleerd. De kop van jut is vooral de grootste 'nationale' partij, de Democrazia Christiana, van wier vernietiging door Bossi elke fundamentele verandering in Italië wordt afhankelijk gemaakt. Reeds in tempore non suspecto voorspelde Bossi dat het gevecht tussen de Lega en DC over de toekomst van Italië zal beslissen. De DC werd en wordt door de Lega dan ook voortdurend als diegene aangewezen die de verregaande 'verstaatsing' van de Italiaanse economie schraagt en in standhoudt, de herverdeling van de rijkdom (ten voordele van het noorden) tegenwerkt, de fiscale lasten verzwaaert en de internationale competitiviteit van de noordelijke industrieën in gevaar brengt. Voor al deze kwalen bestaat er volgens de Lega slechts één remedie: een drastische decentra-

lisering of 'regionalisering', die veel verder gaat dan de hervorming uit de jaren '70 waardoor materies als volksgezondheid, huisvesting, urbanisatie, landbouw, openbare werken en (gedeeltelijk) onderwijs reeds tot de bevoegdheid van de regionale overheid gingen behoren.

Die institutionele 'oplossing' betreft volgens de Lega de omvorming van de 'centralistische eenheidsstaat' Italië tot een soort Bundesstaat. Een dergelijke staat, waarin de besluitvorming en de macht in ruime mate gedecentraliseerd zouden zijn, veronderstelt een opdeling van Italië in drie regio's zeg maar drie republieken, die samen een Italiaanse federatie zouden vormen. Theoretisch zou elke regio over het deel van de staatsinkomsten kunnen beschikken dat haar rechtmatig toekomt waardoor aan de fiscale benadeling van het noorden een einde komt. Het noorden zou economisch zijn weg gaan, terwijl het zuiden gedwongen zou worden economisch op eigen benen te staan.

Wat zijn de mogelijke gevolgen?

Bij dit alles is het volstrekt onduidelijk wat de 'regionalistische' of 'federalistische' oplossing van de Lega precies inhoudt. Vooral wordt niet aangegeven welke materies federaal geregeld (zouden) blijven en welke solidariteitsmechanismen tussen noord en zuid én het midden (zouden) blijven spelen. Constitutioneel en politiek gesproken beschikken de huidige regio's thans over een geringere autonomie dan bijvoorbeeld de Amerikaanse staten of de Duitse Länder. Vergelijkingen met andere federale- of bondsstaten zijn echter voorbarig, aangezien de Lega tot dusver vermijdt om haar concepten te preciseren. Toch zijn de 'voorstellen' van de Lega voldoende explosief, zodat menig waarnemer reeds heeft geopperd dat zij een uitgesproken 'confederatief' karakter vertonen. Indien consequent uitgevoerd kunnen die voorstellen het einde van de Italiaanse eenheidsstaat inluiden en daardoor ook belangrijke geopolitieke gevolgen hebben voor Europa, de Europese Unie en het Atlantisch Bondgenootschap.

Dat is overigens ook zo begrepen door een aantal belangrijke actoren van de Italiaanse politiek. Zo heeft het Vaticaan - nota bene een in-

stelling die de vorming van de Italiaanse staat nog tot in 1870 tegenwerkte - in een 'cultureel en ethisch appél' de katholieke kiezers opgeroepen verenigd te blijven en separatistische risico's te schuwen. Voor zover men kan vaststellen is ook een deel van de Italiaanse bourgeoisie gealarmeerd door het débâcle van een 'staatsdragende' partij als de DC. Dat bewijst de oprichting 'Forza Italia', de centrumpartij van mediakoning Silvio Berlusconi, alsook de ijver waarmee Mario Segni en Mino Martinazzoli aan de slag gaan om met van corruptie 'gezuiverde' opvolgpartijen van de DC op de proppen te komen en nieuwe allianties te smeden. Het is zeker dat 'het risico' van een door de PDS geleide regering die nieuwe initiatieven in het centrum inspireert. Maar velen - inclusief de PDS - willen tegelijk dié politieke hervorkaveling vermijden, waardoor de Lega in het noorden, de PDS in het midden en een 'gereformeerde DC' in het zuiden in de macht zouden worden gebeiteld. Een dergelijke herverdeling van de politieke macht, die regeerallianties grotendeels overbodig zou maken, kan de door de Lega gewenste 'opdeling van Italië' dichterbij brengen.

Eerlijkheidshalve moet opgemerkt worden dat eventuele separatistische scenario's door de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van '93 wat aan kracht hebben ingeboet. Doordat de coalitielijsten van de PDS in de grote Noord-Italiaanse steden bijzonder succesvol bleken, is het spookbeeld van een absolute meerderheid voor de Lega Nord verdreven. De lichte kater die de Lega aan de lokale verkiezingen overhield, inspireerde die partij overigens tot het afzwakken van haar radicale federalistische retoriek (Bossi: "Ook ik hoop dat Italië verenigd blijft, met een gematigd federalisme") en het verkennen van potentiële politieke allianties. Dat laatste lanceert dan weer de discussie over de politieke natuur van de Lega Nord en de plaats van de partij in het politieke spectrum.

Het 'revolutionaire' midden

In het voorbije half jaar liet de Lega Nord er veel aan gelegen om meer als een partij van het midden te verschijnen (Bossi: "We zijn het revolutionaire midden"). De partij onderstreepte haar am-

bitie om de centrale rol van de DC in de Italiaanse politiek over te nemen en trachtte ook buiten het noorden wervend op te treden. Dat is haar niet gelukt. De Lega is een uitgesproken laïcistische beweging, die in haar propaganda niet meteen als bijzonder 'kerkvriendelijk' kan worden gekarakteriseerd en die door haar confrontatiekoers t.o.v. de DC voor het Vaticaan niet als een legitieme gesprekspartner geldt. De aanwezigheid van een kleine katholieke groepering binnen de Lega maakt wat dat betreft niet veel uit. De lof die Bossi de paus onlangs toezwaaid moet in deze context gesitueerd worden.

Bovendien rijzen nogal wat vragen over de kwaliteit van het politieke personeel van de Lega en het beleid dat door dat personeel zal worden gevoerd. Het is wat dat betreft nog te vroeg om na te gaan hoe 'performant' de Lega wel is in de door haar bestuurd steden (zoals Varese, Monza, Brescia en vooral Milaan) en of er hier van een centrum-, een centrum-rechtse of een uitgesproken rechtse oriëntatie kan worden gesproken. Eén zaak is echter zeker: de brutale populistische en polariserende praatjes die de partij in haar omgang 'met Rome' kenmerken, zijn minder bruikbaar op gemeentelijk vlak.

Blijver of ééndagsvlieg?

Hoewel de Lega dus een beetje over haar hoogtepunt heen lijkt, blijft de vraag actueel hoe men het grote succes ervan kan verklaren en wat de natuur is van deze 'burgerbeweging'. Zeker is dat de Lega het hoge percentage proteststemmen opraapt, dat men thans ook in andere hoogontwikkelde Westeuropese samenlevingen aantreft. De walg van de corruptie, de verspilling, de inefficiëntie, het cliëntelisme, gekoppeld aan het geblokkeerde Italiaanse politieke systeem, is groot. Veel kiezers zien in de Lega een hefboom voor verandering, ook als zij tegelijk een aantal minder fatsoenlijke kanten van de Lega - xenofobe en racistische uitlatingen (over migranten en Zuiditalianen) en separatistische geluiden - erbij moeten nemen. Die (eerste) verklaring kan impliceren dat eenmaal de politieke instellingen en elites eens goed door elkaar zijn geschud, de kie-

zer zich opnieuw met andere partijen zou kunnen identificeren. In die optie is het blijvende succes van de Lega niet gegarandeerd.

Daarnaast bestaat er voor het succes van de Lega ook een tweede, diepere verklaring die de partij tot een 'blijver' kan maken. Die verklaring houdt in dat de Lega het prototype vormt van een moderne rechts-populistische partij. Luidens die visie belichaamt de Lega de revolte en het psychologische onbehagen van grote groepen tamelijk rijke (klein)burgers en is zij een puur egoïstische reactie op de economische crisis (het zogenaamde 'welvaartschauvinisme'). Voor die verklaring pleit de aanwezigheid in Noord-Italië van een grote middenklasse, die rijk is geworden door de naoorlogse economische boom (Italië als zevende rijkste land ter wereld) en die rijkdom nu in gevaar ziet komen. Ongetwijfeld worden delen van de lagere middenklasse aangesproken door een partij die de burger belooft hem niet nog meer geld afhandig te maken en die elke rechtvaardige herverdeling of nieuwe vormen van georganiseerde structurele solidariteit (met immigranten, met het zuiden van het land, met de Derde Wereld) uit haar programma bant. De parallel met de poujadistische beweging in Frankrijk is daarbij misschien passend. De 'kleinburgerlijke' politiek van Poujade steunde eveneens op een afkeer van belastingen en staatseigendom van de industrie, waarbij racistische en fascistoïde elementen niet ver weg waren en grootschalige economische moderniseringsprocessen de kleinburgerij in onzekerheid brachten.

Het is op dit moment niet duidelijk of de aanhang van de Lega Nord een potentiële consequentie van dit populisme, nl. het volledig verbreken van de 'nationale' solidariteit en de eenheidsstaat, in de koop wil nemen. Dat zal de toekomst moeten uitwijzen. Tot dusver is wel al gebleken dat ook structurele historische factoren een rol spelen. De Lega heeft haar polariserende taal t.o.v. 'die' van het zuiden al enigszins genuanceerd nadat was gebleken dat die door grote aantallen kiezers toch niet zo bijzonder werd gesmaakt. Per slot van rekening verhuisde tussen 1958 en 1963 ongeveer 7% van de Zuiditaliaanse bevolking naar het noorden.

Rechts-populistische tendensen elders

Indien men de tweede, meer fundamentele verklaring voor het succes van de Lega Nord accepteert, moet men wellicht ook concluderen dat de Lega geen typisch Italiaans fenomeen is. Rechts-populistische partijen, stromingen of tendensen vindt men immers ook in verschillende tinten en gradaties in andere post-industriële samenlevingen. Conservatief-liberale partijen zoals de Republikeinse Partij in de Verenigde Staten en de Britse Conservatieve Partij herbergen een dergelijke stroming, de FPÖ van Jörg Haider hoort in dit lijstje thuis en ook in Duitsland lijken dergelijke tendensen in opkomst. In België vindt men een radicaal rechts-populistische benadering bij het Vlaams Blok en Lega-achtige accenten bij de VLD, al is het op dit moment volstrekt niet duidelijk wat de ware natuur van deze partij is.

Hoewel terzake dus nuancering en differentiatie geboden zijn, kenmerkt de rechts-populistische stroming zich ondermeer door een verlies aan zin voor maatschappelijke en structurele solidariteit. De band met de economische crisis is evident: het gaat om het herbekijken van herverdelingsmechanismen in het voordeel van hogere inkomensgroepen. Of wat 'ouderwets' geformuleerd: een goed gemaskeerde poging van 'de rijken' om 'de armen' de crisis te laten betalen. In sommige gevallen gaat dit streven vergezeld van een verlies aan 'civisme' en burgerzin, ook al zeggen de betrokken partijen in naam van de burger te willen spreken. Zo dreigt de Lega Nord er regelmatig mee haar parlementsleden naar huis te roepen of een 'belastingstaking' uit te lokken. Op termijn houden verlies aan solidariteit en burgerzin een verzwakking in van de representatieve democratie en kan, zoals in Italië, ook de cohesie van de natiestaat erdoor worden bedreigd.

Het is perfect mogelijk dat Italië de negatieve scenario's waarop in dit artikel wordt gealludeerd bespaard blijft. In de Noord- en Middenitaliaanse stadsstaten die het historische gebied van de Lega- en PDS-kiezers omvatten, ontwikkelde zich reeds eeuwen geleden een civiele en politieke cultuur die volgens recente onderzoeksresultaten ook vandaag nog de 'performantie' van de regionale regeringen in positieve zin beïnvloed [2]. De

vernieuwing van het Italiaanse politieke systeem gaat vandaag uit van die steden en hoeft niet noodzakelijk te leiden tot het opbreken van de eenheidsstaat. Bovendien vormen de mobilisatie van de progressieve kiezers tijdens de gemeenteraadsverkiezingen, de pogingen om nieuwe centrum-partijen te stichten en de oprichting van de Nationale Alliantie (ex-MSI) evenveel factoren die de uitkomst van de politieke en institutionele revolutie in Italië bepalen. Het valt echter niet te

ontkennen dat de Lega Nord het Italiaanse politieke systeem heeft gedeblokkeerd. Ook in Italië is na 1989 een overgangperiode ingeluid.

-
- [1] Een prima artikel over de Lega Nord verscheen in het theoretisch tijdschrift van de SPD. Hans-Georg Betz, Lega Nord. Ein Paradigma für Westdeutschland? In: *Die Neue Gesellschaft*, Februar 1993, Bonn.
- [2] Een uitstekend boek hierover is: Robert D. Putnam, *Making Democracy Work, Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, 1993. Een recensie van dit boek vindt u achteraan in dit tijdschrift.